

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET ELEKTROTEHNIKE I RAČUNARSTVA

ZAVRŠNI RAD br. 5672

**Sustav za upravljanje i
pretraživanje baze PDF
dokumenata**

Luka Čupić

Zagreb, svibanj 2018.

*Umjesto ove stranice umetnite izvornik Vašeg rada.
Da bi ste uklonili ovu stranicu obrišite naredbu \izvornik.*

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Pregled područja	2
3. Model dokumenata	3
3.1. Prikaz dokumenata	3
3.2. Semantička sličnost dokumenata	5
3.2.1. Metoda kosinusne sličnosti	6
3.2.2. Metoda Okapi BM25	7
4. Prikaz dokumenata u 2D koordinatnom sustavu	8
5. Isprobavanje metoda...	9
6. Programsko rješenje	10
7. Zaključak	11

1. Uvod

Područje analize i pretraživanja teksta neizbježno je u današnjem svijetu tehnologije. Od internetskih tražilica koje pretražuju enormne količine podataka baziranih na zadanom upitu, osobnih pomoćnika na pametnim mobitelima koji procesiraju izgovorene riječi pa sve do analize i prepoznavanja *spam* elektroničkih poruka. Kratki osvrt na ove te mnoge druge primjene ukazuju na nepobitnu činjenicu da je pretraživanje teksta...

2. Pregled područja

Korištenje računala za povrat informacija (engl. *information retrieval*) datira sve do četrdesetih godina dvadesetog stoljeća, daleko prije komercijalizacije računala, odnosno njihovog korištenja u osobne svrhe. Pogledamo li samo neke od relevantnih problema poput digitalizacije knjižnica i automatizacije knjižničnih poslova, statističku analizu tekstualnih podataka u svrhe X, procesiranje korisničkih upita kako bi se pronašli relevantni dokumenti, ... Očito je da je područje analize i pretraživanja teksta vrlo zastupljeno u današnjem digitalnom svijetu u kojem se količina informacija povećava za X posto svake godine (referenca na paper), očito je da je domena primjene vrlo široka te da su analiza i pretraživanje teksta praktički zastupljeni u svakom većem području koje iziskuje nekakvu vrstu analize i pretraživanja teksta odnosno povrata informacija.

3. Model dokumenata

3.1. Prikaz dokumenata

Prije *poniranja u dubine*, objasnimo prvo što u kontekstu analize i pretraživanja teksta predstavlja dokument. Neformalno dokument možemo definirati kao kolekciju riječi. Ovakva kolekcija ne mora nužno biti skup, pošto dokument može imati više ponavljanja istih riječi (ova će činjenica doći do izražaja u **poglavlju X**). No ipak, za predstavljanje dokumenata biti će korišten tzv. *model vreće riječi* (engl. *bag of words model*) kod kojeg nam nije bitna semantika samih dokumenata, pa čak niti poredak riječi, već je bitna samo činjenica pojavljuju li se riječi u određenom dokumentu, odnosno koja je učestalost njihovog pojavljivanja. Implementacija samog modela zamišljena je tako da se na početku iz svih dokumenata izvade sve riječi te potom uklone nebitne riječi (o kojima će više riječi biti kasnije) a od preostalih se riječi izgradi vektor koji će *de-facto* predstavljati dokument. Najosnovniji prikaz dokumenata jest korištenjem binarne reprezentacije: od svih Ovakav model često je korišten u području procesiranja prirodnog jezika te povrata informacija kako iz dokumenata tako iz drugih izvora tekstualnih informacija.

Da bi se dokumenti mogli predstaviti u obliku vreća riječi, potrebno je odrediti vokabular—skup svih riječi koje se nalaze u svim dokumentima promatrane kolekcije dokumenata (u daljnjem tekstu: zbirka). Iz ovako zadanog vokabulara ćemo ponajprije, ukloniti sve zaustavne riječi (engl. *stop words*)—riječi koje su učestale u nekom jeziku te su stoga nebitne za sam postupak analize teksta. Primjeri nekih zaustavnih riječi u hrvatskom jeziku su: *aha, nešto, okolo, zaboga*. Osim zaustavnih riječi, dodatna obrada teksta može se obaviti tzv. *stemanjem* (engl. *stemming*). Ova metoda ima zadaću svesti riječi na njihov kanonski oblik. Drugim riječima, nebitno je je li riječ napisana u jednini ili množini ili pak u kojem je padežu; bitan je samo kanonski oblik riječi. Na primjer, riječi poput *spavao* i *spavati* biti će svedene na *spavanje*. Nakon stvaranja vokabulara te predobrade dokumenata (izbacivanje zaustavnih riječi, stemanje) možemo krenuti s predstavljanjem dokumenata. Radi praktičnosti, najčešća

metoda predstavljanja dokumenata jest uz pomoć vektora. Najjednostavnija metoda vektorskog predstavljanja dokumenata jest binarna: za svaku riječ iz vokabulara na-prosto provjerimo nalazi li se u danom dokumentu te ukoliko se nalazi, odgovarajuća komponenta vektora (indeks riječi u vokabularu) biti će 1, a u suprotnom 0. Primjere, ukoliko imamo dokumente $d_1 = \text{"Marko jako voli domaćeice. Domaćeice su dobre."}$ te $d_2 = \text{"Marko voli domaćeice i programiranje."}$, vokabular će nakon uklanjanja svih nebitnih znakova i stop riječi biti: $V = \text{"Marko", "jako", "voli", "domaćeice", "dobre", "programiranje"}$. Koristeći binarnu metodu reprezentacije dokumenata, odgovarajući vektori će iznositi:

$$d_1 = [1, 1, 1, 1, 1, 0] \quad (3.1)$$

$$d_2 = [1, 0, 1, 1, 0, 1] \quad (3.2)$$

zbog toga što prvi dokument ne sadrži riječ "programiranje" dok drugi dokument ne sadrži riječ "jako". Nadograđujući se na prethodnu metodu, dolazimo do frekvencijskog prikaza vektora. Umjesto obične binarne reprezentacije u kojoj pamtimo samo nalazi li se riječ u dokumentu ili ne, u frekvencijskom prikazu pamtimo i koliko se puta dotična riječ pojavljuje u dokumentu; komponente vektora zapravo su frekvencija (tj. broj) pojavljivanja određene riječi u dokumentu. Gledajući isti vokabular i dokumente kao u prethodnom primjeru, novi vektori će u ovom slučaju iznositi:

$$d_1 = [1, 1, 1, 2, 1, 0] \quad (3.3)$$

$$d_2 = [1, 0, 1, 1, 0, 1] \quad (3.4)$$

Primjećujemo da je jedina razlika u odnosu na prethodni primjer četvrta komponenta prvog vektora koja zapravo ukazuje na to da se riječ "domaćeica" u prvom dokumentu pojavljuje dvaput. Naposljetku dolazimo i do najčešće metode vektorskog prikaza dokumenata — TF-IDF (engl. *term frequency–inverse document frequency*). Ova metoda zasniva se na dvije intuitivne pretpostavke:

- riječ je važnija za semantiku dokumenta što se češće u njemu pojavljuje (TF komponenta)
- riječ je manje važna za semantiku dokumenta što se češće pojavljuje u drugim dokumentima (IDF komponenta)

TF i IDF dakle predstavljaju dvije komponente vektora kojima ćemo predstavljati dokumente. Prva komponenta je već spomenuta, frekvencija pojavljivanja riječi w u dokumentu d — $(f_{w,d})$ dok je druga komponenta obrnuta frekvencija pojavljivanja riječi

u cijeloj zbirci. Za riječ w i dokument d , TF i IDF komponente računaju se na sljedeći način:

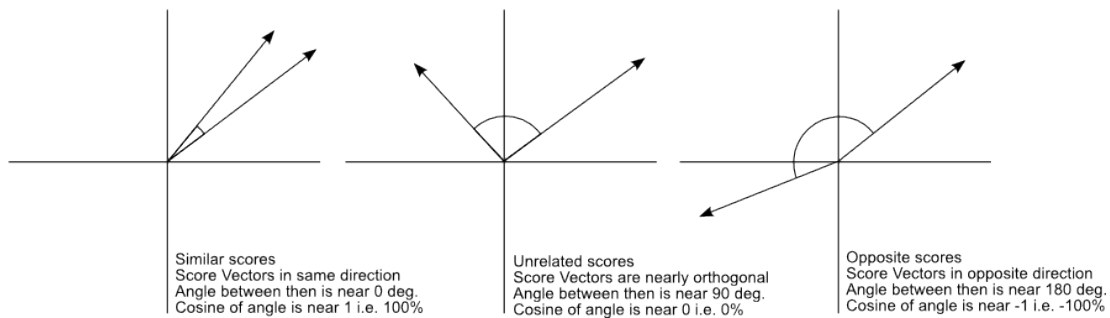
$$\text{tf}(t, d) = f_{t,d} \quad (3.5)$$

$$\text{idf}(t, D) = \log \frac{N}{|\{d \in D : t \in d\}|} \quad (3.6)$$

Formula za TF komponentu je intuitivna i trivijalna. Formula za IDF komponentu zahtjeva kratki osvrt: riječ će biti bitnija za neki dokument što se rjeđe pojavljuje u drugim dokumentima. Odnosno drugim riječima: riječ će biti manje bitna za neki dokument što se češće pojavljuje u drugim dokumentima. Ovo ima smisla zato što neke riječi mogu biti česte u dokumentima čisto zbog same prirode jezika pa stoga ima smisla takve riječi manje uzimati u obzir prilikom računanja relevantnosti dokumenata. Dakle: što je riječ češća u ostalim dokumentima, IDF vrijednost se smanjuje te riječ postaje manje bitna za neki dokument. Naposljetku, cijeli se omjer logaritamski skalira kako bi se u smanjio utjecaj velikog i/ili malog broja dokumenata koji sadrže određenu riječ. TF-IDF EXAMPLE !!!

3.2. Semantička sličnost dokumenata

Nakon izgrađene vektorske reprezentacije svih dokumenata u korpusu, sljedeći korak jest samo uspoređivanje dokumenata. U sklopu ovog završnog rada, uspoređivanja dokumenata ostvaruje se na dva semantički različita načina: uspoređivanje korisničkog unosa (engl. *user input, query*) sa zbirkom dokumenata ili uspoređivanje dokumenta sa zbirkom dokumenata. Ova dva, naizgled različita problema, zapravo se svode na jedan: uspoređivanje kolekcije riječi sa zbirkom dokumenata. Ideja je dakle sljedeća: gleda se koliko riječi (bilo iz korisničkog unosa, bilo iz dokumenta, u daljnjem razmatranju - ulazni vektor) iz ulaznog vektora odgovara riječima iz vokabulara, tj. koliko riječi iz ulaznog vektora odgovaraju riječima iz pojedinih dokumenata u zbirci. Što je veća korespondencija određenog ulaznog vektora s vektorom pojedinog dokumenta (tj. što više riječi dijele zajedno), to kažemo da su ta dva dokumenta sličnija. Primjerice, ukoliko se u zbirci nalazi dokument o srednjovjekovnoj povijesti, a kao ulazni vektor dovedemo neku srednjovjekovnu frazu, to će ulazni vektor i taj dokument imati veću mjeru sličnosti - što nas dovodi do same definicije. Mjeru sličnosti (engl. *document similarity*) definiramo kao vrijednost na skupu pozitivnih realnih brojeva, koja ukazuje na to koliko su dva dokumenta slična — što je brojka veća, dokumenti su sličniji. U nastavku ćemo razmotriti metode mjere sličnosti korištene u ovome radu.

Slika 3.1: Prikaz sličnosti dvaju vektora u 2D koordinatnom sustavu

3.2.1. Metoda kosinusne sličnosti

Kako su dokumenti zapravo predstavljeni vektorima u više-dimenzijskom prostoru, nad takvim dokumentima (odnosno njihovim vektorima), možemo primijenjivati operacije linearne algebre, odnosno vektorske operacije. Počevši od definicije skalarnog umnoška dvaju vektora

$$\mathbf{a} \cdot \mathbf{b} = \|\mathbf{a}\| \|\mathbf{b}\| \cos \theta, \quad (3.7)$$

dolazimo do mjere kosinusne sličnosti dvaju vektora (dokumenata):

$$\text{similarity} = \cos(\theta) = \frac{\mathbf{A} \cdot \mathbf{B}}{\|\mathbf{A}\| \|\mathbf{B}\|} \quad (3.8)$$

Dakle, sličnost dvaju dokumenata u ovom kontekstu prikazujemo kao kosinus kuta između njihovih vektora. Što su dokumenti sličniji, kosinus kuta biti će bliži jedinici, odnosno što su dokumenti različitiji, kosinus kuta biti će bliži nuli. Intuicija ovoga je sljedeća: ukoliko radi jednostavnosti zamislimo da vektori imaju samo dvije dimenzije te da nad njima radimo skalarni produkt, tada će sličnost dokumenata koje predstavljaju biti to veća što su oni "bliži" u koordinatnom sustavu, tj. što je kosinus njihovog kuta manji; vrijedi i da će dokumenti biti manje slični što je kosinus kuta njihovih vektora veći. SLIJEDI SLIKA

Ovo saznanje o kosinusnoj mjeri sličnosti dokumenata možemo iskoristiti u izgradnji sljedećeg modela: Neka je v_{d_i} vektorska reprezentacija (binarna, frekvencijska ili TF-IDF) dokumenta d_i . Tada se sličnost dvaju dokumenata mjeri kao:

$$\text{similarity}(d_i, d_j) = \frac{v_{d_i} \cdot v_{d_j}}{\|v_{d_i}\| \cdot \|v_{d_j}\|} \quad (3.9)$$

Pošto se skalarni produkt dva vektora svodi na sumu umnožaka pripadajućih komponenti (prva s prvom, druga s drugom itd.), ovo intuitivno možemo zamisliti tako da naprosto zbrajamo "korespondencije" odgovarajućih riječi. Naime, ako se riječ nalazi u oba dokumenta, tada će taj umnožak biti pozitivan te će se pridodati mjeri sličnosti,

odnosno povećati ju. Ako neka riječ ne postoji u dokumentu, tada će taj umnožak biti nula pa će automatski sličnost biti manja.

3.2.2. Metoda Okapi BM25

Za razliku od metode kosinusne sličnosti, BM25 je funkcija rangiranja koja ima za zadaću direktno rangirati dokumente po relevantnosti određenom korisničkom upitu. Iako na prvi pogled ove dvije metode izgledaju različito, zapravo se svode na istu stvar pošto je dokument zapravo samo poopćeni oblik korisnikovog upita (više o tome u poglavlju s implementacijom). Za dokument Q , koji sadrži riječi q_1, \dots, q_n , BM25 mjera sličnosti nekog dokumenta D iz zbirke računa se kao:

$$\text{score}(D, Q) = \sum_{i=1}^n \text{IDF}(q_i) \cdot \frac{f(q_i, D) \cdot (k_1 + 1)}{f(q_i, D) + k_1 \cdot \left((1 - b + b \cdot \frac{|D|}{\text{avgdl}}) \right)}, \quad (3.10)$$

gdje je $f(q_i, D)$ frekvencija od q_i u dokumentu D , $|D|$ je broj riječi u dokumentu D , a avgdl je prosječan broj riječi u dokumentima iz zbirke. k_1 i b slobodni su parametri koji se uglavnom uzimaju kao $k_1 \in [1.2, 2.0]$ te $b = 0.75$. $\text{IDF}(q_i)$ je IDF vrijednost komponente q_i .

4. Prikaz dokumenata u 2D koordinatnom sustavu

Kako prethodno navedene metode ispituju sličnost različitih dokumenata, sljedeći prirodan korak bio bi vizualizacija sličnosti dobivene među dokumentima. Ovdje međutim, nastaje jedan problem. Naime, dokumenti čija se međusobna sličnost želi prikazati grafički, predstavljeni su vektorima sačinjenim od onoliko komponenata kolika je veličina vokabulara. Uzmemo li kao primjer prosječnu duljinu znanstvenog rada koja je po PAPER tipično između 3.000 te 10.000 riječi, to bi značilo kako se i veličina vokabulara takvog skupa dokumenata (CORPUS) također mjeri u tisućama riječi. Pošto je magnituda svakog od vektora (tj. broj komponenata) upravo veličina vokabulara, to bi značilo da svaki vektor ima tisuće komponenata koje je nemoguće prikazati u 2D ili 3D koordinatnom sustavu u svrhu vizualizacije sličnosti dokumenata. Tom se problemu doskače s nekoliko metoda: Principal component analysis, koja funkcionira na način da postojećih dokumenata (odnosno njihovih vektora) napravi matricu, nakon čega od svih dimenzija (komponentata) vektora pronade one dimenzije koje najviše utječu na raznolikost samih vektora (tehnički, metoda PCA traži komponente koje najviše utječu na varijancu). Jednom kada se takve dimenzije pronađu, uzmu se primjerice prve dvije te se onda vektori mogu prikazati u 2D koordinatnom sustavu uz pomoć te dvije dimenzije (x i y). Ovakvom procedurom naravno gubimo na točnosti podataka, ali vrlo često takav je pristup sasvim dobar kako bi se smanjila dimenzionalnost vektora, koji tada mogu biti prikazani u nižim dimenzijama.

5. Isprobavanje metoda...

Prilikom istraživanja različitih metoda rangiranja za potrebe ovog rada, metode koje su se pokazale najzanimljivijima (a koje su svejedno poprilično bazične, u smislu ne iziskuju kompleksnije alate poput strojnog učenja) su metoda kosinusne sličnosti te Okapi BM25 metoda.

6. Programsko rješenje

- query - document - vizualization

Cilj ovog rada jest istražiti već ranije spomenute metode analize i pretraživanja teksta. Kako je implementacija programskog rješenja specifična za dokumente tipa PDF, takve dokumente prvo treba preprocesirati kako bi bili spremni za obradu. Programske potpora kao implementacija problema ovog završnog rada napisana je u programskom jeziku Java. Razlog ovakvog odabira leži u tome što je Java popularan objektno orijentirani jezik po čemu je idealan za rješavanje problema poput DOCUMENT RETREIVAL-a zbog svoje native podrške apstraktnih kolekcija podataka, podrške raznih biblioteka i sl. U svrhu preprocesiranja PDF dokumenata, koristi se Apache PDFBox koji omogućava brzo i jednostavno izvlačenje teksta iz PDF dokumenata. Kao algoritam za stemanje riječi koristi se poznati 'Portland Stemming Algorithm' čije su implementacije javno dostupne u većini popularnijih programskih jezika, pa tako i u Javi.

7. Zaključak

Zaključak.

Sustav za upravljanje i pretraživanje baze PDF dokumenata

Sažetak

Sažetak na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: Ključne riječi, odvojene zarezima.

Title

Abstract

Abstract.

Keywords: Keywords.